

СЛОВЕСНО-ВИЗУАЛЕН И/ИЛИ ДИДАКТКО-ЕМОЦИОНАЛЕН ПРОЧИТ НА РАЗЛИЧНОСТТА В ПРИКАЗНОТО

Емилия Евзениева, Десислава Пенчева,
Ивелина Евзениева, Йорданка Евзениева

Резюме: Различността е основата, върху която се гради възможността ни за комуникация, за развитие и създаване на нови аксиологични проекции за света, в който живеем. Както е известно от последните няколко месеца, светът може да претърпява и бързи коренни промени в резултат на коронавируса. Човекът в тези моменти изпада в дискусия, чрез която смесва, оразмерява, помирява несъвместими неща. Целта е да се намери пътят за след промяната. В настоящата студия търсим път на осмисленото четене, виждане, наблюдаване и преживяване на казани, разказани, приказни топоси. Мисълта изтича по утъпканите пътища на дидактическите модели, емоционалните граници, линейните картини на словото и многомерните визуални преминавания. Предметните, обективни състояния на нещата и техните субективни, енергийни превъплъщения създават континуума на живота. В основата на разсъждението е приказката „Златното момиче“, а търсеният път е в смисъла на митологемите и тяхното съвременно разбиране.

Ключови думи: трансформации, континуум, верификация

VERBAL-VISUAL AND / OR DIDACTIC-EMOTIONAL READING OF THE DIFFERENCE IN THE FAIRY TALE

Emilia Evgenieva, Desislava Pencheva,
Ivelina Evgenieva, Yordanka Evgenieva

Abstract: Diversity is the basis on which our ability to communicate, to develop and to create new axiological projections for the world we live in is based. As the last ten ten-day stages have known, the world can undergo radical changes as well. At these moments, a person gets into a discussion through which he mixes, sizes, reconciles incompatible things. The goal is to find a way out after the change. In this studio we are looking for a way of meaningful reading, seeing, watching and experiencing spoken, narrated, fairy-tale tops. Thought runs along the paved paths of didactic patterns, emotional boundaries, linear pictures of words, and multidimensional visual transitions. The subjective, objective states of things and their subjective, energetic incarnations create the continuum of life.

Keywords: transformations, continuum, verification

Разработването на настоящата студия се осъществява в специфичните условия на социална дистанция, която е наложена от разпространението на коронавирус. Това е особено състояние на времето и реализацията, при което изкрystalизират множество особености на предходните години, които маркират спецификата на сегашното, на днешния ден като кризис. Според Д. Попапенко (2020) т.нар. „кризис“ е кризис на институцията – гражданското общество, държавата, институциите и компаниите. В тази криза се очертава базисната необходимост от сигурност, която в настоящия момент е доминирана по темата за здравеопазването. Според него този кризис е предизвестен от три факта. Първият, това е появата на частните пари във формата на биткойни. По този начин е нарушено правото на държавата единствено тя да може да емитира средства за размяна. Вторият факт е появата на Грета Тумберг, която заговори на „ти“ със същата този държава и зададе директните въпроси, които последните десетилетия се прави опит да се решат на срещи на върха в различни формати. Третият е настоящият коронавирус, който приземи самолетите, спря превозните средства и постави хората в социална изолация заради предстоящата процедура на дигитализация,

на верификация на създадените нива на изкуствения интелект.

Много по-рано, през 2007 г., в интервюто на Иван Кръстев във в. „Култура“ „Средновековие + интернет“ той казва: „В обществото напълно са се разпаднали социалните идентификации. Хората не могат да разберат какво ги питаме, когато искаме да се определят като *селянин, работник, служител, предприемач*. Повече от половината определят себе си като *обикновени хора*, което е едно от най-безпомощните клишета, които социологията познава. Ако ХХ век открива човека без качества, сега сме свидетели на раждането на общество без качества. Ти все повече не знаеш къде си, какъв си, какво искаш и от кого го искаш“ (Krstev, 2007). Така изглеждам „постоянните „жители“ в електронните медии, които са в „непреставащ разрыв на вниманието: всяко ново съобщение, появяващо се в техните „новости“ или „приятелски“ общности, всъщност ги отпраща, така да се каже, на нов адрес – от една тема в друга, от събитие в събитие, от персонаж към персонаж, – т.е. направо казано, някъде по-далече от това „място“, където те тъкмо са били – от своето място, от самите себе си (ако тук е уместна въобще думата „били“) (Kurpatov, 2016:10). Превключването на всеки 10–11 минути потвърждава идеята, споделена от И. Кръстев за изгубения съвременен човек. В този смисъл пред нас възниква въпросът има ли потенциал, може ли да допринесе днешното извънредно положение за това отново да се запознаем със себе си.

Предлаганото от нас запознанство с нас самите във и чрез приказното в настоящата студия е основано на специфичната същност на смисъл на „приказното“ съдържание. Ние го разглеждаме в смисъла на „при-“ и „казано“. Представката „при-“ има словообразователна характеристика и по тази причина тя задава известно допълнително, семантично значение на нещо, което влиза във взаимоотношение, или на нещо, което е в непосредствена близост, както и на нещо, което се случва в съответствен времеви порядък или пък е някакво противопоставяне на налични обстоятелства. В Речника на българския език на Института по български език към БАН е записано, че „**ПРИКАЗНО**“ е нареч. от приказан (в 3 знач.); много, необикновено, изключително“.

Необикновеното значение на приказното ще потърсим в два основни плана – на словесно-визуалното и на дидактическо-емоционалното, като по този начин ще се опитаме да изградим мрежа от взаимодействия, които да подскажат нова идея за предпоставките, които имат отношение към днешната разгромена институционална системи, а също така и да подскажат идеи за излизане от нея чрез холистично, синергетично и/или просто човешко движение.

В търсене на запознаване със себе си в променящата се реално съвременна среда в резултат на извънредното положение ще сложим в привидно абсурден ред: словесна приказка, визуална интерпретация, гидактична структура и емоционален отзив. Редът е привидно абсурден, защото това са части от цялостно възприятие на изказано, видяно, научено и преживяно.

СИНЕРГЕТИЧНАТА КАРТИНА НА ПРИКАЗНОТО

Синергетичното е „поразителното сходство между напълно различни явления“ или „учение за взаимодействието“ според Херман Хакен (Knyazeva, 2006:3) и показва „параметрите на порядъка“ и „принципа на подчинението“, които пораждаат закономерности. Синергетиката е самоорганизацията на сложни системи. Тя е условие за възникване на нови процеси, които пораждаат нови чувства и преживявания. Сложните системи са „отворени, неравновесни, динамични, нелинейни“ (Nikolova, 2010). Нелинейни и динамични са ситуацията в днешния ден, който условно можем да опишем чрез термина „социалната дистанция“, наложени ни от моментно състояние на човечеството, което се грижи за своята сигурност и здраве в условията на коронавирус. Нарушената дистанция е същностна характеристика на глобализацията, за което ни предупреждава Р. Трашлиев още през 2001 г. Тогава генното инженерство, изкуственият интелект тъкмо стъпваха на територията на човешката общност. Социалните мрежи не се бяха появили, а информираността чрез Google все още беше частно събитие. Трашлиев предупреждава, че „ускореното израстване крие опасности от „пречупване“. [...] А какво би могло да се очаква от прищпорения растеж на „нещо“ сбъркано в самото зачатие, каквото е глобализацията. Сбъркано, доколкото, макар и афиширано, че служи на човечеството, реално „обслужва“ лица, абдикирали от собствената си естествена екзистенция. [...] Дистанцията е не само невидима, но и безцеремонно игнорирана променлива на антропологичната рефлексия. А тъкмо тя е валидният индикатор за оценка на интеракциите, респ. тяхното оптимизиране, както и за превенция на инциденти и критични ситуации. [...] Неизтребимостта на променливата „дистанция“ се определя от нейния статус на личностен иманент. [...] И в онтогенеза малкият човек идва с „готова“ претенция за дистанция спрямо другите. Тя се налага като императив, сравним с добре познатите инстинкти. [...] В глобализацията се свят се търси хармонизиране между сепарирани по различни признаци общности: имуществени, етнически, религиозни, расови и пр. Това хармонизиране е възможно само в степенята, в която

ангажираните в общности индивиди вече са разширили диапазона на своята толерантност по параметъра дистанция. [...] Глобализацията без глобално мислене е невъзможна. [...] Попаднал в един артифициален (изкуствен и измислен) свят, човекът бива обхванат от носталгия по автентичното; но вече няма сили да се върне към него.“ Авторът продължава, като отправя предупреждение: „Глобализацията може и да не доживее своята зрялост, респ. мига на своята гибел от самоизчерпване (и акумулиране на саморазрушителен потенциал)“ (Trashliev, 2001:16-20).

„Това, което наричаме цивилизован дух, постоянно се е отделяло от основните инстинкти. Но тези инстинкти не са изчезнали. Те само са загубили контакт с нашето съзнание и са принудени да се доказват индиректно. [...] Модерният човек се предпазва да види собственото си двойствено състояние чрез система от отделни части. Някои части от външния живот и от поведението му са в отделни чекмеджета и никога не се срещат“ (Jung, 1964/2015:91¹). Двойственото състояние, когато е обществено-икономическо, е условие за развитие. Преминването от едно в друго състояние на развитие от членовете на обществото става по различни пътища – плавни преходи, напрегнати противоречия, революции, войни. Преминването от състояние в състояние обикновено задвижва вътрешните планове на преживяванията, емоциите и енергията, която се поражда от тях, у човека. Често, а дори винаги членовете на една общност преживяват изборително или несъзнателно в едно от състоянията на обществото, което става за него начин на живот, вяра, идентичност. Другото състояние е чуждо за тях. Това осигурява „психичното“ здравео на обществото. Срещата на различните състояния на обществото се представя и формира у всеки малък човек точно през приказното. В него се поставят жалоните на границите, които може всеки да стигне и да вкуси в условните им понятия като „добро и зло“, „красиво и грозно“, „морално и неморално“ и т.н. Приказното е това, през което се прави опит да се миксират точно двойствените вътрешни състояния, за които говори Юнг, и да се намерят правата и възможностите за реализация на тримата братя, трите сестри, майката и мащехата, бащата и пастрока и т.н. За своеобразната своя среща с традицията и демокрацията в живота разказва Дж. Честертън (1961/1994) в „Ортодоксия“, като ни запознава с „жрицата“ на приказните светове. „Първото нещо, в което повярвах и ще вярвам до края на дните си, научих на невръстна детска възраст.

---

¹ Някои от годините на издаване на книгите се посочват с датата на първото им издаване и с датата на превода им на български език.

Научих го от бабачката си, което ще рече от самата богоизбрана жрица на демокрацията и традицията едновременно. Нещата, в които и като дете, и сега вярвам най-силно, са нещата, наречени приказки. [...] Аз познавам вълшебното бобово стъбло отпреди да съм вкусил боб. Бях убеден, че Лунният човек съществува, преди да съм сигурен, че има луна. [...] В страната на приказките се въздържа от думата „закон“, докато в страната на науката обичат тази дума особено много. [...] Законът предполага знание за причинността, а не описание на проявленията“ (Chesterton, 1994: 59–61).

Проявлението в приказното е възможността да се види и развие двоишната природа на света в единството на тялото и вътрешното преживяване. Сложността на тези задачи – възрастните да разкажат на децата за „проявленията“ на света, които „търсим да преживеем [...] така, че нашето преживяване в често физически план да отекне в съкровена та ни духовна същност, за да усетим екстаза на съществуването“ (Campbell 1961/2001). Това някак си се влива в митовете. Например образът на изкустителката и познанието е вплетен в образа на змията от Адемовата гора. Или „змията, като символ на живота, който отхвърля миналото и продължава напред. [...] Тя хвърля старата си кожа, за да роди ново и да продължи напред, както Луната хвърля своята сянка, за да се роди ново. [...] Змията тече като вода и затова е водниста, ала езикът ѝ непрекъснато бълва огън. Затова тя съчетава в себе си две противоположности – огъня и водата“ (Campbell, 2001:70–72). Природата е приказно изградено върху „поразително сходство на напълно различни неща“.

ПРИКАЗНОТО В БЪЛГАРСКА НАРОДНА ПРИКАЗКА – ЗЛАТКА ЗЛАТНОТО МОМИЧЕ

Така изписано, заглавието на настоящата част от студията задава двойствения характер на явлението, частите на което никога няма да излязат от собствените си чекмеджета, както ни уверява Юнг. Отдавна срещата с приказното е технологизирана, което изважда от естествена следа приказаните неща. Те вече са записани в томове от народни умотворения. След това са се превърнали дидактични единици за една или друга учебна ситуация. По този начин се издига стена между приказното и преживяването му. Наскоро дете с хиперактивност и дефицит на внимание се смееше „неконтролирано“, когато говореше, че чете турска народна приказка в учебника си по литература. То живее в смесен регион, играе с деца, които говорят турски, затова самата дума турска приказка не е непозната за него. Кое беше онова, което пораждаше смеха у него? Можем само да гадаем.

Затова опитахме да го разходим в Google и да разгледа как са облечени героите в турските, българските, японските, руските, полските и други приказки, то някак се успокои и започна да чува разказаната история в приказката за султана и неговата дъщеря. Кое беше неясно за него, което пораждаше смущението му и неконтролирания му смях, не стана ясно. Стана ясно обаче, че технологизирането в постановката в учебника не е работило в правилната посока. Затова се заемаме с разглеждането на избраната от нас приказка, така че да проследим и опишем възможности за постигане на синергетика първо между участниците в срещата с приказното. Това са обикновено възрастни и деца. След това между различните пластове на тази среща – словесно, визуално, дидактическо, емоционално. Вероятно за технологизираното ѝ идентифициране като българска няма да остане време. Още повече че обичайно извежданите общочовешки ценности не са национално идентифицирани.

Позволяваме си да представим цялата приказка в основния текст, защото самото преживяване на анализа в настоящата студия е подчинено на приказното. Следва неговата логика. Самият текст на анализа е опит за естествения синергетизъм.

Приказката²:

Живели едно време мъж и жена. Те си имали дъщеричка, хубава като цветето. Който я видел, очи не можел от нея да откъсне. Живели си те сговорно и щастливо, но не било писано това да продължи дълго – майката се разболяла от тежка болест и скоро починала. Останал сам-самичък мъжът с момичето. Трудно му било да се грижи за всичко и съседите му го посъветвали да се ожени повторно. Скоро той довел в къщи новата си жена. Мащехата също си имала момиче и така намразила заварената си дъщеря, че не можела да я търпи. Все я хокала и карала да върши най-тежката работа и все мърморела на мъжа си заради нея. Една вечер мащехата му рекла:

- Не ща дъщеря ти вкъщи. Да се маха оттук! Ако ли не – аз ще се махна! Натъжил се мъжът. Той обичал много момичето си и не искал да послуша мащехата. Започнали всеки ден да се карат. Днес кавга, утре кавга и най-подир на бащата му причерняло пред очите. Дотегнал му такъв живот и склонил да направи каквото втората му жена искала. Мащехата замесила питка с пепел, турила я в торбата на мъжа си и го изпроводила от къщи заедно със завареничето. Заръчала му да не се връща с дъщеря си.

---

² Златното момиче. Издателство „Слово“ <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=16&WorkID=103&Level=1>

Мъжът повел момичето към затъмнена планина, обрасла с гъста гора. И щом се изкачил на един висок връх, извадил питката, търкунал я по стръмното и казал на момичето да я донесе, за да обядват.

То хукнало след питката и дълго я гонило из тъмните гъсталаци. Когато се върнало, бащата си бил отишил. То взело да вика и да го търси. Викало и плакало, викало и плакало, скитало се из пуцинака, докато се мръкнало. Изведнъж в тъмното съгледало малка къщичка на горската поляна.

От прозорчето ѝ се чул глас:

– Кой плаче? Момче ли си или момиче? Ако си момче – върви си по пътя, ако си момиче – влез при мене!

В горската къщичка живеела чудновата бабичка. Сиво-зелените ѝ коси били много редки, но дълги, и вятърът ги духал на всички страни, тъй че приличали на паяжина. Носът ѝ бил остър, ноктите – дълги и закривени, а на рамото ѝ седял бухал. Горската магьосница прибрала момичето при себе си и го нагостила.

На сутринта то станало рано и докато магьосницата още спяла, разтребило, поръсило пода с вода и измело. А бабичката станала, умила се, взела бухала и тръгнала по свои работи из гората. Ала преди това заръчала на момичето да нахрани животинките ѝ – все разни змии и гущери.

– И да не те е страх от гадинките ми! – рекла тя. – Те не хапят.

Момичето запарило трици, оставило ги да изстинат и нахранило змиите и гущерите. После откачило мънистата от врата си и вързало на всяка гадинка по едно герданче.

По пладне бабичката се върнала, а гадинките я посрещнали и взели да ѝ се хвалят:

– Бабо, кака ми върза герданче! Бабо, кака и на мене ми върза герданче!

Пък бабичката отвързала:

– И баба ще върже на кака герданче! И баба ще върже на кака герданче!

Близо до къщичката течала река. Щом се наобядвали със сладката гозба, бабичката рекла на момичето да идат да поседнат край брега на реката.

Подир малко слънцето напекло бабичката, тя се прозинала и рекла:

– Аз може и да заспя, а ти видиш ли водата да тече червена, не ме събуждай. Видиш ли я да тече синя, пак не ме събуждай. Ала щом потече жълта, веднага ме събуди!

И бабичката заспала. По едно време реката придошла червена. След червената вода потекла синя. Синята вода се сменила със зелена, после на талази запришжала черна. Най-накрая забълбукала жълта вода и момичето събудило бабичката. Тя бързо го уловила за косата, потопила го в реката и викнала:

– Дръж, баби, каквото можеш! Дръж, баби, каквото можеш!

Момичето я послушало, хванало каквото му попаднало между ръцете и когато бабичката го извадила от водата, държало едно сандъче. После горската магьосница изпратила момичето до пътя в края на гората, махнала му с ръка за сбогом и изчезнала. А то тръгнало по пътя и скоро се прибрало вкъщи. Щом застанало на прага, мащехата и бащата ахнали – едно златно момиче стояло на вратата и греело с невиждана хубост. Протегнало ръце златното момиче, подало сандъчето на баща си и когато той го отворил, що да видят – сандъчето било пълно догоре с жълтици. От този ден мащехата взела да вехне от завист, а и на мъжа си мира не давала да заведе и нейното момиче в гората, та да стане и то хубаво и богато.

– Щом толкова искаш, ще го заведе – склонил той.

И мащехата запретила ръкави, гребнала от най-хубавото бяло брашно и го пресяла три пъти. Омесила питка, опекла я, увила я в чиста кърпа, после я сложила в торбата и я дала на мъжа си. Той нарамил торбичката и повел доведената си дъщеря към върха. Като стигнали на същото място, бащата търкулнал питката и изпратил момичето да я търси. После бързо се скрил и се върнал вкъщи. Щом настигнало питката, момичето взело да търси баща си. Търсило, търсило, не го намерило. Заплакало, завикало и започнало да се лута из гъстата гора. Вечерта излязло край къщичката на бабичката и чуло гласа ѝ:

– Какво си ти, баби? Момче ли си, или момиче? Ако си момиче – ела при баба, ако си момче – върви си по пътя!

– Момиче съм, бабо, момиче съм!

– Като си момиче, влез!

И също като предишния път бабичката магьосница прибрала гостенчето и го нагостила. Ала на сутринта то не станало от леглото преди бабичката. Почакало да му направят попара за закуска и пръста си дори не помръднало да разтреби и помете, както сторило другото момиче. Бабичката си замълчала, нищо не казала. Взела бухала и пак тръгнала в гората. Ала се върнала от прага и заръчала на гостенчето да попари трици и да нахрани животинките ѝ. Казала му да не се плаши, защото не хапят. Момичето попарило триците, но не почакало да изстинат, ами веднага ги дало на змиите и гущерите да ядат и те си изпарили езиците. И щом се върнала бабичката по пладне, посрещнали я и взели да се оплакват:

– Бабо, мене как ме попари! Бабо, и мене как ме попари!

– И баба ще попари как! И баба ще попари как! – намръщила се магьосницата.

Наобядвали се двете и тя рекла на момичето да идат край реката.

Поседели малко, на бабичката ѝ се додрямало и тя рекла:

- На мен ми се доспа, може и да задрема. Пък ти видиш ли реката да идва червена, не ме буди. Видиш ли я да дойде зелена, пак не ме буди! Не ме буди и като я видиш бяла. Щом стане жълта, също не ме буди, ала видиш ли я черна, да ме събудиш!

Бабичката задрямала, а момичето видяло, че реката придошла червена. Изтекла се червената вода и дошла зелена. След нея потекла бяла. После бялата се сменила с жълта като злато. Момичето харесало жълтата вода и топнало малкия си пръст в нея. Пръстът се позлатил и така си останал - златен. А подир златната вода потекла черна. Тогава момичето събудило бабичката, тя станала, хванала го за косите и го потопила в черната вода. Държала го и му викала:

- Дръж, баби, каквото можееш! Дръж, баби, каквото можееш!

Грабнало момичето каквото му попаднало и бабичката го извадила от водата. Девоичето държало в ръце едно сандъче. После магьосницата изпроводи гостенчето до края на гората и го пушна да си върви. Щом момичето влязло вкъщи, мащехата примряла - дъщеря ѝ била черна като дявол, а като отворили сандъчето, от него се разпъзели жаби, змии и гуцери.

- Какво си направил с дъщеря ми, проклетнико? - закрещяла злата жена на мъжа си.

- Ох! - рекъл той. - Където заведох едната, там заведох и другата. Каквото сторих с едната, същото сторих и с другата. Пък къде са ходили те, какво са правили и какво е станало - колкото знаеш ти, толкова знам и аз.

Не минало много време и царският син чул за златното момиче, което било толкова хубаво, че нямало второ като него, и го поискал за жена. Изпроводил сватове, ала мащехата скрила от тях златното момиче под едно корито и вместо него облякла в булчинска рокля и забулила в було своята дъщеря. Казала ѝ да подава изпод булото само позлатения си пръст, та хората да мислят, че тя е златната невеста. Сватбарите тръгнаха, а петелът спрял да рови из бунището, плеснал с криле, кацнал на стобора и изкукуригал:

- Кукуригууу! Златна кака под корито скрита, черна кака - на кон язди! Сватбарите се спогледали, почудили се и като не разбрали нищо, пак тръгнаха. Петелът пак пропял:

- Кукуригууу! Златна кака под корито скрита, черна кака - на кон язди!

- Каква ще е тази работа? - спрели се сватбарите, ала черната булка скривала коня и той пак тръгнал.

- Кукуригууу! Златна кака под корито скрита, черна кака - на кон язди! - продрал се пак петелът.

- Тази работа не е чиста! - решили сватбарите. - Я да видим кого водим на царския син!

Вдигнали булото на булката и що да видят - черна като дявол грозница. Върнали обратно лъжкия на майка ѝ и намерили златното момиче скрито под коритото. И когато въвели златното момиче при царския син, целият дворец грейнал от хубостта ѝ. Двамата се оженили и живели честито чак до старини.

ДИДАКТИКА И ЕМОЦИЯ

Първото, припомняме, че следваме и търсим не националната идентичност на приказката, а нейната глобална/общочовешка, съвременна идентичност. Приказаните неща в нея засягат система от проблеми, които са характерни за съвременната действителност. Второ, извеждаме идеята за дидактическата гледна точка не от позицията на учебно-познавателния процес и усвояването на общочовешки/глобални ценности, а от разбирането за това, че митът, който усвоява съвременният човек, има „педагогическо предназначение, т.е. как да се изживее човешкият живот независимо от обстоятелствата“ (Campbell, 2001:57). Приемаме, че приказното в разглеждания текст е митът, който показва кое в живота като умения е работещо и кое не е. В християнската представа за света, която е построена на дуалността на света, много често се създават предпоставки да се смесват значенията и да се предизвикват обратните емоции. Много често състраданието ни е насочено към неправилната представа и неправилните участници. Ще видим каква реална педагогическа ситуация ни предлага митът за доброто и злото в тази приказка.

Трето, много често чрез дидактическите модели се номинират неправилни ситуации и се провокира неадекватна емоция по отношение на тях. Ще видим как се случва това в приказката. Дидактичните модели на приказното в този текст са изчистени от детайли. Това позволява да се видят ситуацията в техния автентичен вид и да се изгради емоционална реакция спрямо изначалното съдържание, а не спрямо припогнесеното.

В началото на текста е даден моделът на щастливото семейство. То не е нито добро, нито лошо. То е работещо.

На щастие се отделят само три и половина първи изречения: *Живели едно време мъж и жена. Те си имали дъщеричка, хубава като цвете. Който я видел, очи не можел от нея да откъсне. Живели си те сговорно и щастливо, но не било писано това да продължи дълго - майката се разболела от тежка болест и скоро починала.*

Щастие в един кратък момент се преобръща. Нарушената

цялост носи след себе си своите последствия: бащата остава *сам-самичък* с момичето, трудно му е било и точно съседите, близките други, го съветват да повтори опита си за семейно щастие.

Така се създава второто семейство. То е привидно балансирано конструирано. Новата жена имала момиче и така в новото семейство вече има две момичета. Всички социални предпоставки позволяват те да заживеят щастливо. Двете момичета имат близки съдби – едната има нова майка-мащеха, а другата нов баща-пастрок. Всяко от тях е загубило нещо и е получило нещо. Още повече че новото семейство се създава, за да стане по-лесно на възрастните в него. Щастие обаче в тези рационална картина по-скоро не може да се случи. Съществуват значителни разлики в системата на вътрешна обвързаност между деца и родители. Тези различия трудно се заличават.

Първата разлика е по отношение на привързаността към майката. Според Фуко (1992): „Девето се ражда, когато вече престава да бъде едно цяло с майка си и се оформя в отделна от нея биологична същност. Въпреки че това обособяване е начало на пътя към самостоятелен човешки живот, детето доста дълго времето остава във функционално единство с майката“ (Foucault, 1992:22). Наличието на привързаност с майка по отношение на двете момичета е от различен порядък. При завареното момиче тази привързаност е прекъсната заради смъртта на родната ѝ майката. При доведеното момиче тази привързаност е налична и функционира независимо от отделената вече биологична същност. Така в системата на възприемане на двете момичета фигурата на майката-мащеха функционира на два полюса. При завареното момиче мащехата е олицетворение на външния, чужд и враждебен свят, докато при доведеното момиче тя е носител на първичната обвързаност на детето с родната майката и като че ли носи със себе си определена закрила.

От своя страна майката-мащеха има различно отношение към двете момичета и това не го скрива. Тя не харесва заварената си дъщеря, държи се враждебно с нея, иска тя да излезе от новия ѝ дом. В противовес на тази враждебност нейната дъщеря живее в периферията на новата семейна среда и някак остава индиферентна към нея. Отчуждеността на доведеното момиче от семейството не се отчита при преживяването на събития в семейството като лошо умение за живот. Вместо това при четене на приказката се акцентира върху това как мащехата тормозела заварената си дъщеря, като ѝ давала най-тежката работа и като я хокала непрекъснато. Това усещане се засилва и от съвременното либерално разбиране за възпитанието и за механизма, по който възниква и се формира

умението за волево действие. Разбира се, ясно се вижда неприемането на заварената гъщеря от мащехата, но това до определен момент е в рамките на процеса на приобщаване между членовете на новото семейство. Емоционалната невъзможност от приемане довежда до момента, в който майката заявява своята невъзможност да живее със заварената си гъщеря. Едва тогава започва напрежението между новите съпрузи. Бащата се *натъжил*, защото много обичал гъщеря си. А двамата с мащехата *започнали всеки ден да се карат*. *Днес кавга, утре кавга и най-подир на бащата му причерняло пред очите*. *Дотегнал му такъв живот и склонил да направи каквото втората му жена искала*.

Тази развръзка потвърждава сложната фигура на приобщаването между различностите в живота поначало. Несъпоставим е животът на бащата и момичето в първото щастливо семейство и в новото прагматично възникнало семейство. Така както са несъпоставими емоциите, породени от вътрешна необходимост на взаимност, и емоциите, породени от прагматично продукувана необходимост. Тази невъзможност за приобщаване между членовете на второто семейството е следствие от модела на обвързаност, която имат те помежду си. Обвързаност на майката-мащеха и бащата-пастрок с момичетата. Това предизвиква у тях различна емоция и поражда различна воля за формиране на практични умения и съответно умения за разчитане на житейски ситуации. По-късно в приказката се вижда, че двете момичета в еднакви житейски ситуации реагират по различен начин и съответно на това получават различна удовлетвореност и различна перспектива за случващото им се в живота. Едното момиче получава гаровете на златната вода, а другото – на черната вода.

Дидактично-емоционалният план на приказното има много дълбоко, обвързано в системно единство съдържание. Това съдържание не зависи от повърхностното му разглеждане и правене на несистемни, но верни изводи. Но при несистемния подход, при липса на търпение и последователност на разглеждане и разпознаване на елементите на системата и тяхната специфична обвързаност, срещата с приказното остава на повърхността. Не води до формиране на успешен начин за решаване на житейски ситуации и съдържателно преживяване.

Взаимодействието на децата с майката-мащеха в семейството е важно като предпоставка за тяхната бъдеща реализация. Съвременното развитие на психологията позволява на него да се погледне по-задълбочено и през него да се подготви почвата на много съдържателни следващи етапи от социализацията на подрастващите за живота.

Ако приемем, че излизането на момичето от семейството е естествено предпоставено от момента на неговото порастване, то

можем да видим как в това излизане се проектира възпитанието, което то е получило в семейството. Двете момичета от приказката, която разглеждаме, са поставени в различна обвързаност с майката-мащеха и имат различен статут в семейството. Към първото мащехата се отнася с ненавист и се държи строго и студено с него. Но там е привидно пасивното присъствие на бащата, който много обича гъщеря си. Вероятно тази обич прави възможно първото момиче да издържи хокането и тежката работа, които му се възлагат. С второто момиче майката е пряко обвързана като родна майка. В тази обвързаност спокойно можем да разчетем модела на свръхпротектиране от страна на родителя към детето. В разглеждания момент от приказката този модел не се вижда ясно, но в следващите етапи от развитието на приказното то е разгърнато. Това е моментът, когато майката-мащеха решава да изпрати родната си гъщеря по стъпките на върналата се нежелана заварена гъщеря с богатствата на своя труд. Поведението на свръхпротектиращата майка, която иска най-доброто за своето дете, е логично. Но тя не отчита, че в процеса на отглеждането на свръхпротектираното дете тя неволно го е лишила от възможността извън затвореното и защитено пространство на семейството то да се срещне с повече трудности. Отнемането на възможността за качествено развитие на детето в затвореното пространство на семейството чрез прекомерна грижа, дава своите закъснели резултати в качеството на последващата социална реализация. Излизането от семейството на практика настъпва във всички случаи, когато детето порасне. Подготовката за формиране на отношение към другия, което в емоционално отношение дори израства до копнеж към другия, е задължение на родителите. В разказаното приказно в този текст се показва какви могат да бъдат стойностите на родителската любов. Но не само това, в следващите етапи от развитието на приказното се намира проекцията на свършената работа в семейството за качествено излизане на детето във външния свят. Затова нашият различен дидактичен прочит на мащехата е през призмата на социално необходимия друг, подготовката за който става в семейството. Тази поява на социално необходимия друг е породена от обстоятелствата в приказката. Но формирането на умения за приемане на необходимия друг е задължение на семейството. Представянето на двата крайни модела на подготовка на двете момичета в приказката е не за да се провокира ненужно емоционално осъждане на мащехата и също толкова ненужно емоционално съжаление към завареното момиче. Двата крайни модела на родителско поведение в следващите прекеждия на момичетата дават стойността на педагогическото водене на

родителите на собствените им деца.

Във воденето на децата от родителите има място и бащата. В приказката неговата роля е показана в извеждането. Бащата винаги извежда гъщеря си, когато тя тръгва по пътя на живота и се отделя от родното си семейство. Тук е важно да изясним позицията на бащата. Неговата мъжка функция е по-скоро да трансформира взаимодействията в семейството, отколкото да ги създава. Още в началото на текста виждаме тази страна от ролята му в семейството. Когато той остава сам-самичък след смъртта на жена си, другите му казват как да се справи с възникналата трудност при отглеждане на гъщеря му. Те го съветват да се ожени повторно. В тази логика на поведението му е и изпълнението на волята на майката и той последователно завежда двете момичета в гората. Първо извежда своята родна гъщеря. След това извежда своята доведена гъщеря. Въпреки че играе ролята еднакво, както декларира в един момент от приказката, различната кръвната обвързаност води до различно преформулиране на желанието на майката спрямо гъщерите. Още повече че желанието на майката в двата случая е породено от два емоционални аспекта. Първият е враждебността към заварената гъщеря, а вторият е ненаситността за предоставяне на щастие към родната ѝ гъщеря.

Позициите на двете момичета спрямо майката-мащеха са също различни. Първото момиче няма принадлежност към майката-мащеха. То се е еманципирало от привързаността, защото неговата майка е починала. Във второто семейство то на практика се научава да приема необходимия друг, който ще търси при последващото излизане от семейството. Така, още в семейството, то е готово да поеме предизвикателствата на външния свят, социалната реализация. Докато второто момиче е привързано, в смисъл на зависимо от желанието на майката, тъй като все още не се е еманципирало от обвързаността си към нея. Това означава, че то не е познава външния друг и у него живее само копнежът за него. Така второто момиче не става готово за предизвикателствата на външния свят и справянето с тях чрез живота си в семейството. При тази различна разположеност на двете момичета по отношение на майката-мащеха и породената от това готовност за излизане във външния свят посредничеството на бащата води до различни резултати.

Приказно извеждане на първото момиче в света на другите:

Мъжът повел момичето към затънтена планина, обрасла с гъста гора. И щом се изкачил на един висок връх, извадил питката, търкулнал я по стръмното и казал на момичето да я донесе, за да обядват.

То хукнало след питката и дълго я гонило из тъмните гъсталаци. Когато се върнало, бащата си бил отишил. То взело да вика и да го търси. Викало и плакало, викало и плакало, скитало се из пущинака, докато се мръкнало. Изведнъж в тъмното съгледало малка къщичка на горската поляна. От прозорчето ѝ се чул глас.

Пътят, по който бащата води дъщеря си към новото, чуждо, външно пространство, преминава през затънтеното пространство на планината, обрасло с гъста гора. Преминаването през гората е насочено към стигането на един висок връх, от който всъщност започва самостоятелното движение по пътя на живота на първото момиче. От този връх започва самостоятелното спускане на дъщерята в света на другите, на социално непознатите. Пътят надолу не е безцелен и е структуриран от задачата, поставена от бащата – да донесе питката, за да обядват. Храната е целта на движението. Храната е първичното в живота. Също така движението по стръмното е надолу, при условно извървения съвместно път нагоре заедно с бащата. Движението нагоре не носи сянката от мита за Сизиф, за неизбежност на избора спрямо волята на боговете, а е свързано с показването, воденето педя по педя от бащата. След това възникващите при търсенето на питката надолу от хълма трудности могат да бъдат преодолени с натрупания от движението нагоре опит от пътя, извървян с бащата. Така породилият се страх от загубване, от липсата на „подхранващия Друг“ наблизко и породилата се тревожност, води до намирането на следваща фигура, която подсилва, подкрепя в живота, а именно „хранещият Друг“ (Hollis 2015:35). „Хранещият друг“ в приказката се появява не след дълго в лицето на старицата, която е горската магьосница. Горската магьосница прибрала момичето при себе си и го нагостила. Няма съмнение, тя е „хранещият Друг“.

В цялата постановка храната е целта на самостоятелното движение в социално затънтеното и обрасло с условности външно пространство. Тръгването е съпроводено от доверието към устойчивостта на връзката с бащата. Оставането в гората е изпълнено със страх. Страхът се извисява в гласа на момичето чрез „викането и търсенето“, както и чрез „викането и плакането“. Страхът предизвиква и „скитането из пущинака, докато се мръкнало“. В тъмното, в безизходното време момичето „съглежда“ появилия се „хранец Друг“.

Хранещият Друг е продължение на подхранващата фигура на бащата. Ако се върнем в сюжета на приказката, ще видим, че фигурата на бащата като „подхранващ Друг“ се развива постепенно. Първо той намира втората майка за дъщеря си. Прави опит да се противопостави

на липсващата връзка на мащехата с нея, което поражда непрекъснати кавги между мъжа и жена, докато вижда своята невъзможност да промени нещата, да приобщи мащехата с дъщеря си и решава да я изведе в гората. По подкрепящия начин, който се случва, момичето достига до „хранещия Друг“. Той се появява чрез гласа от *малка къщичка на горска поляна*. Съпроводено е от страха и самотата. В *св'глеждането* на новия дом се случва вече еманципираната привързаност към родния дом през загубването, страха и скитането. Еманципацията от привързаността към родния дома, в частност към привързаността с майката, става на няколко етапа при тази дъщеря. Първо, смъртта на майката нарушава *с'говорното и щастливо* живеење на мъжа и жената и тяхната прекрасна дъщеря. Второ, самотата на бащата. Трето, появата на мащехата и дъщеря ѝ, което само по себе си е за добро. Четвърто, *отишлият* си от гората баща преди обяда със замесения от пепел хляб, който приготвя мащехата преди тръгването на път. Пето, *викането, търсенето, плакането, скитането* в безвремието до мръкнало. Всичките тези събития едно по едно подкрепят еманципирането от първичната привързаност, поставят в ново състояние момента на *св'глеждането* на малката нова къщичка и намирането на новия дом.

По съвсем друг начин протича процесът на трансформиране на желанието на майката към родната ѝ дъщеря от бащата-пастрок. Първото различаващо условие е, че връзката на привързаност с майката не е прекъсната. По тази причина силата на трансформацията, която ще може да подкрепи бащата-пастрок, ще бъде слаба. Второ, подготовката и доверието към смисъла на трансформацията, която ще направи бащата-пастрок, също е слаба. Това личи от суетата на майката при подготовката за излизането на втората, нейната дъщеря. Тя омесва възможно най-бял хляб, увива го в бяла кърпа. Още повече че тази суета е подсилена от целта на пътуването, което е породено от алчността на майката. По-горе в текста вече писахме за двата емоционална пласта, които провокират желанията на майката-мащеха – алчността и омразата. Тези предварителни условия на подготовката за излизане намаляват силата на трансформацията и качеството на влизането в социалното външно пространство на второто момиче. Ето откъса от приказката: *И мащехата запретила рѣкви, гребнала от най-хубавото бяло брашно и го пресеяла три пъти. Омесила питка, опекала я, увила я в чиста кърпа, после я сложила в торбата и я дала на мъжа си. Той нарамил торбичката и повел доведената си дъщеря към върха. Като стигнали на същото място, бащата търкулнал питката и изпратил момичето да я търси. После бързо се скрил и се върнал вкъщи.*

В текста има някои нови специфични детайли. Прави впечатление, че майката продължава да е *мащеха*. Наблюдаваме и разлика в поведението на бащата-настрок, трансформатор на желанието на майката. Той *повежда* доведената си гъщеря към върха. Пътят към него не се описва, което го прави безличен. Търкулва питката и не поставя цел на доведената си гъщеря, когато я изпраца да я търси. Също така в следващия момент не си е *отишъл* в дома, а се *скрива*. В резултат на тази различни детайли в ситуацията с втората гъщеря трансформацията се счупва. В тази ситуация момичето *заплакало, завикало* и се *лутало*. Неопределеността на новата ситуация остава отворена в несвършения вид на глаголите и неопределеността на движението в пространството чрез лутането. В тази ситуация и липсваща цел в търсенето на питката, която е неестествено стерилна, защото е омесена от най-бялото брашно, увита в бялата кърпа, е факт. Второто е, че липсва целта на слизането от върха на планината, съвместното хранене с бащата-настрок. Така не се получава мултиплициране на натрупания от момичето опит от момента на изкачването заедно с бащата-настрок. В картината, която се разкрива в тази последователност от действия, не се предпоставя плавно скъсване, еманципиране от първичния дом и намиране на новия дом. Това вече счупва и прехода от „подхранващия Друг“ към „хранещия Друг“.

Разгледана в този контекст, приказката ни поставя една специфична характеристика на взаимодействието между първичната среда на детето и последващата социална реализация. Става дума за това, че качеството на излизането във външното пространство в голяма степен зависи не от обективните обстоятелства на семейната среда, колкото от субективните предпоставки, чрез които се хармонизира процесът на излизане. В този смисъл разкритите пътища на двете момичета показват възможните сценарии на социална реализация на младите хора в момента на тяхната зрялост. Преминването от „подхранващия Друг“ към „хранещия Друг“ се подготвя още в семейството. В приказката метафорите на майката и майката-мащеха показват двата полюса на подготовката на децата за това преминаване.

Пристигането при „хранещия Друг“ във вътрешен план е следствие от бинарността на света, в който живеем. Пристигането става по един и същи път, но с две различни предпоставки, закодирани във: черния и белия хляб, отишлия си и скрилия се баща, преднамереното търсене на питката с цел ядене и преднамереното търсене на питката без цел. Тези две посоки дават и вътрешния плана на рефлексията у

двете момичета. Едната *вика, плаче, търси, скита*. Другата *завиква, заплаква, лута се*. Тези два плана на външното пораждаат двете плана на вътрешната рефлексия в следващия етап от развитие на действието, когато двете момичета достигат до малката къщичка на голямата поляна в гората.

Момичетата са посрещнати по един и същи начин и двете са нагостени. Различна е сутринта. Едното момиче става, изчиства къщата и приготвя закуска. Другото момиче спи и не предприема никакви действия, насочени в полза на старата жена и нейния дом. След това следва инструкция за следващата част от деня. Инструкцията е една и съща, но дадена в две фактически позиции на тялото на старата жена. Първата е дадена преди тръгване, може да се каже лице в лице, а втората след тръгване и повръщане на прага и затова може да се каже, че е дадена през рамо. Второто взаимодействие със старата жена е след обяда, когато старата жена извежда всяко от момичетата при реката и им поръчва да я събудят при идването на определена вода, отново инструкциите са следствие от действията на всяко от момичетата. Указаният цвят на водата, при който всяка трябва да я събуди, е различен. За първото момиче - е златната вода, а за второто момиче - е черната вода. Цветовете са породени от случилото се взаимодействие на момичетата с природата и живота, метафоризирано в приказката чрез грижата за животинките на старата жена, *все разни змии и гущери*.

Новата житейска ситуация при възникващия „хранещ Друг“ поставя пред момичетата нова задача. Храненето е налично и то се случва независимо от дейността на всяка една от тях. Начинът, по който ще продължат да живеят, е вече спрямо степената и качеството на изпълнението на инструкциите. Първата ги изпълнява коректно и продължава след това до степен на творчество. Втората ги изпълнява некоректно и няма собствено продължение в дейността. От това следва и в коя вода ще ги потопи старата жена, когато ги изведе на следващ етап от вътрешното пространство на новия дом във външното пространство на реката. Новата, вече социална идентификация става чрез инициативността, изпълнение на инструкциите на „хранещ Друг“ и намирането на възможности за творчески решения. При първото момиче изпълнението на инструкциите се разширява в творческо решение. Освен че нахранва животинките с вкусна каша, тя им разширява комфорт, като им връзва герданчета от сините мъниста, които намира в къщата на старата жена. При второ момиче изпълнението на инструкциите е непълно. То нахранва животинките, но ги попарва с горещата каша, която им приготвя. Важно е да

отбележим, че при него също има разширяване, но то никак не може да се нарече творчество. Разширяването е по отношение на личното облагодетелстване и алчността. Когато е на реката заедно с бабата, то отново не изпълнява инструкциите и когато вижда удването на златната вода, то тайно потапя пръста си в нея.

Приказният текст показва, че след първото извеждане от дома в социалната среда следва намиране на нов дом. Но тогава картината на живота става много по-сложна, защото непрекъснато се случва движение между вътрешното и външното пространство между дома и социума. В това движение важна роля играят уменията за изпълнение на инструкции и за разширяване на резултата от тях до творчески решения/иновации. Това непрекъснато движение води след себе си чувството на удовлетворение и емоциите, които го съпътстват.

В следващата част от приказката приказното е разгръщане на социалната компетентност на момичетата при това движение между дома (новия и родния) и социалната общност. Движението е породено от способността за приобщаване към хората и обстоятелствата и намирането на себе си в тях. В тази част на приказката, макар че се разширява социалната картина с появата на фигурата на женеха, мотивите за поведението на майката-мащеха не се променят. Тя не може да приеме заварената си гъщеря независимо от нейния принос за семейството и не може да се примири с желанието на всяка цена да достави на своята гъщеря незаслуженото щастие. Тези модели заслужава да бъдат разгледани от позицията на системата от умения, които изграждат емоционалната интелигентност. На някои от тях ще обърнем внимание при описание на взаимодействието на визуалното със словесното.

СЛОВЕСНО – ВИЗУАЛНО

Рефлексивността предполага допълнителни възможности за по-нататъшно развитие и осмисляне на идеята за авторството. В психологията нерядко самото явление рефлексия се свежда до самосъзнанието, самооценката и Аз-концепцията. Погледнато оттук, самата рефлексия може да бъде определена като научно наименование на повече или по-малко смътното чувство за авторство.

„Според В. Проп „изучаването на персонажите по техните функции, разпределението им по категории и изучаването на формите на тяхното появяване неволно водят към въпроса за приказните персонажи въобще. В приказката един персонаж много лесно се заменя с друг. Тези замени имат своите, понякога много сложни причини. Реалният живот сам създава нови ярки образи, които изместват

приказните персонажи. [...] Приказката постепенно метаморфира и тези трансформации, метаморфози на приказките също са подчинени на известни закони“ (Propp, 2001:102-103, by Vladova 2018: 34-35).

Трансформациите, метаморфозите, макар и подчинени на известни закони, се срещат във всяко хронологично време. Независимо от историческите предпоставки те носят същностните характеристики на човешките измерения в образите, цветовете, интонациите и т.н. Времето на възникване на метаморфозите е неясно. Рядко то носи историческа предпоставеност, още по-рядко може да стане предпоставка за дадени промени. В същото време светът, в който живеем, видимо се преструктурира и се намира пред стоици дилеми, основани на разбирането на: истина–неистина, лъжа–нелъжа, добро–недобро, лошо–нелошо и т.н. Затова започнахме настоящата студия с бележка по времето на нейното създаване – ситуация на извънредно положение, породено от поредната мистика в живота на съвременния човек – свърхразвити технологии, но невъзможност за справяне с коронавируса, който причинява невероятни загуби – на човешки живот, икономическо развитие и социални взаимодействия. Ситуацията е мистична, провокативна и загадъчна. Въпросът, който стои пред нас, е за стойността на творческата мистификация и предсказанията, която тя прави за бъдещето.

МЕТАМОРФОЗА НА ПРИКАЗНОТО В НОВОТО СЛОВЕСНО

Приказването в смисъла на трансформираното казване в приказката е присъща характеристика на устното слово. Разказването от човек на човек на приказното непрекъснато „дава възможност да се преживява и удоволствието, и очистването, и въздействието чрез дейности“ (Evgenieva, Evgenieva, 2018:101). В творческото приказно „индивидът из един път започва да превежда света в съгласие със своята неуловимо кога оформила се индивидуалност“ (Galchev, 1998:101).

Подобно трансформиране на приказното от вълшебната народна приказка „Златното момиче“ в неговата творческа индивидуалност проследяваме в словесно-визуалното решение в изложбата на Бисера Вълева и Лаура Димитрова през ноември 2011 г.

СЛОВЕСНАТА КОНЦЕПЦИЯ

Концепцията на изложбата преформатира, смесва и новообразува образите в народната приказка. Ето какво четем на поканата на изложбата: „Идеята е заимствана от фолклора, свързана е с приказката за „Злата – златното момиче“. Свързана е с очакването – редуването на водите – жълта, зелена, червена, синя ... очакването на златната вода.

Всъщност, очаквайки златната вода, това, което реално се случва, е потъването в черната. А в дългоочакваното дочакване на водите златните отговори вече са трансформирани в черни гущери, защото златната вода минава бързо и неуловимо, несбъднато – като мечта или Годо, като сън, от който спомен няма, а остава по някое нереално, бутафорно мънисто...“

Митологемите в текста на концепцията са променени и придвижени в плана на субективното възприемане. Подредената и изчистена от личностни и творчески детайли приказка, където всяко правило дава едно решение, са се смесили, преплели и достигнали до изграждане на нова синергетична цялост. В нея гущерите, които носят мистиката на граничното състояние, на откъсването и продължаването, гарантират смисъла на златните отговори, като те самите са се трансформирали в черни. В същото време редуването на цветовете на водите е субективно – жълта, зелена, червена, синя ... очакването на златната. Очакването на златната се трансформира в потъването в черната вода. Потъването в златната вода се е трансформирало в мигновения полет на златните отговори от дочакването. Чакането, дочакването, сънят, които в приказката са добре подредени в мрежата на живота, в концепцията за визуализацията са се смесили, прехвърлили са граници и са достигнали до нова структура на живота в безкрайността на живота или вероятното-невероятно „бутафорно мънисто ...“. Мъниството, което в приказката символизира творческото разширяване на Златното момиче, в концепцията на визуализацията се превръща в бутафорно мънисто. Това преозначаване на ценността много напомня на днешната ситуация на социална изолация в условията на мистично изглеждащия причинител за това – коронавирусът. От позицията на днешния приземен и затворен в дома живот това преозначаване на стойността на „мъниството“ в приказката като израз на творческото разширяване на правилата, които изпълнява златното момиче, до стойността му в концепцията на изложбата – като форма на профанация, е някак пророчески. При смяната на ценности обичайно има дискусия. При преозначаването на ценности не се налага дискусия. Платната с образа на очакващата до водата жена не влизат в дискусия с наивитета на златното момиче. Грета Тумберг също не влезе в дискусия с правителствата по въпросите, които зададе, защото отговорите отдавна са известни, но воля за тяхното постигане няма. Настъпва ли денят, в който няма да се поставят въпроси за дискусия, а само ще се преозначават стойностите на нещата от живота. Вероятно да, ако се прехвърлим в днешния ден на нарушените взаимодействия в условията на коронавирус. Прави впечатление, че идеята за глобалния свят остана да функционира

чрез виртуалното пространство и коронавируса. Всичко останало се ограничи в дома, пътя до работата на тези, които не могат да работят дистанционно, и толкова. Няма дискусия. Има разбиране, че светът вече няма да е същият. Но какъв?

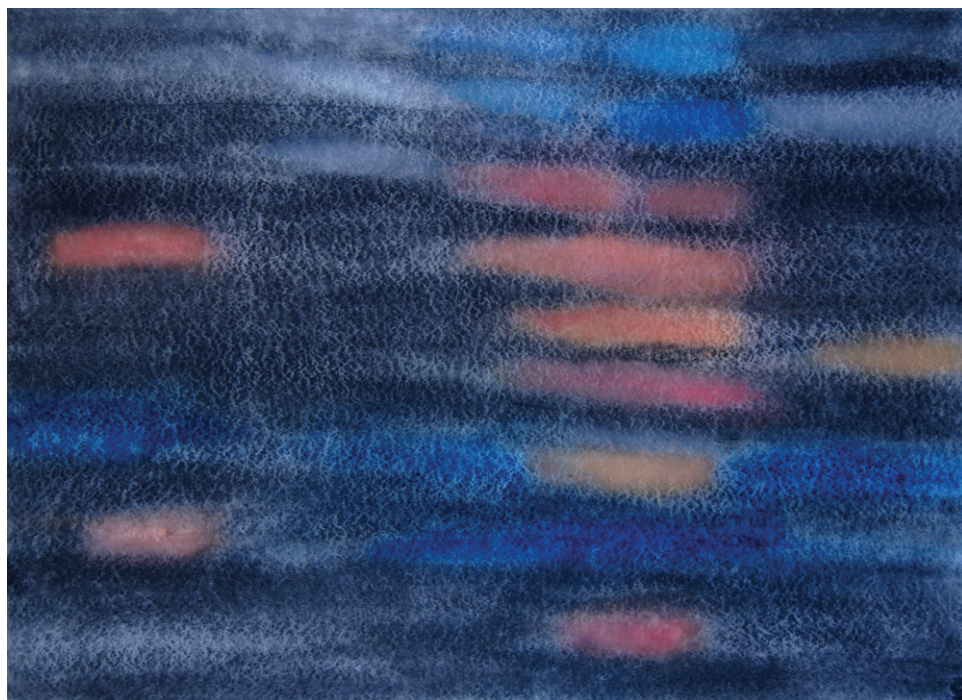
МЕТАМОРФОЗА НА ПРИКАЗНОТО ВЪВ ВИЗУАЛНОТО

„Отразяващата връзка на текста с образ“ е в „текстовете – стимули за визуализация по композиция“ [...] В дидактически аспект, отнесени към изобразителната дейност, при изявата на творческото мислене се предполага съсредоточаване в характерния за автора и епохата детайл, познаване и изява и на някои извънрегионални културни традиции“ (Valeva, 2007:136). Метаморфозата на словото в образи е творческата истина за приказното. В дидактически план „истината е обявена за субективна категория, почти въпрос на вкус. Научното търсене трябва да бъде отделено от субективните фактори, за да разглежда света без пристрастия и интереси“ (Fromm, 1947/1992:200). По този начин се отделя интересът от мисленето на мислещия и той се превръща в немислещ, депресивно сънуващ и изпънен с предразсъдъци нов човек.

В приказното слово някак си образите се редят привидно безсубективно по матрицата на митологичното – майката-мащехата, бащата-трансформатор, излишното, излизането – движението, губенето, търсенето – намирането, достигането и т.н. Митологичната матрица предварително е подредила лабиринта от различности, които привидно не се смесват, текат в потока на черната вода, отразяваща всички цветове на емоцията.

Обстоятелствата се сменят и човекът с неговите страхове и тревоги или ги превръща в допинг за живот, или ги разтегля в мъчително саморазрушаване. Картините като че ли извират една по една от еманацията на преминаването в черната вода. Образите на момичетата са се развили в пищността на зрялата жена. Времето минава в очакването на водата или змията, която мени кожата си, за да умре и да се роди отново, преминава от огледалната мъка на черното и бялото, в насладата на златното, неяснотата на бялото и болката на зеленото. Очакването пред изтичаща вода на живота сменя преживяванията. Пред нас се редуват образите на очакващата, на страдащата и/или сияеща в щастието си жена. Всеки един от образите-цветове е разгърнат и някак метафоризира взаимодействието между емоция, дидактика, слово, които са „изтечени“ в мрежата на черната вода.

КАРТИНАТА „ЧЕРНАТА ВОДА“ – МРЕЖАТА БЕЗ ФИГУРИ

Бисера Вълева, Черната вода 1, 73 x 102 см, смесена техника, 2011 г.

Избрахме тази визуализация, доколкото в нея пренамираме онези фрагменти на глобалната идея, която остави днешното състояние на хората в позиция на социално ограничение, давайки възможност на всеки от нас да помисли върху стойностите и смислите на личностното придвижване. Всъщност в нея са преплетени и/или смесени границите на цветовете, движението и отражението в единството на потока на водата, потока на живота, смисъла на новообразуването, наречено съвременност.

Разликата между митологичната матрица на живота в приказката за златното момиче и метаморфозата в картините на Бисера Вълева разгръща еманацията на чистата житейска формула в личностното ѝ остойностяване. Стойността на това преминаване е закътана в детайла на „мъниството“. В приказката за златното момиче мъниството е своеобразна мярка на стойността на движението на момичето по пътя към личностно щастие. След като изпълнява заръките на старата жена, то успява да даде внимание и отношение към природата, като връзва герданчета от мънисто на разните змии и

гуцери в къщата. Животинките се похвалват на своята стопанка, когато тя се връща по пладне:

- Бабо, *кака ми върза герданче!* Бабо, *кака и на мене ми върза герданче!*
Пък *бабичката отвърциала:*

- И баба *ще върже на кака герданче!* И баба *ще върже на кака герданче!*

Мънистото се преумножава чрез умението ѝ да се вписва в пространство от възникващите от него предизвикателства и задължения. Ето как се случва в приказката:

Най-накрая забълбукала жълта вода и момичето събудило бабичката.

Тя бързо го уловила за косата, потопила го в реката и викнала:

- *Дръж, баби, каквото можееш!* Дръж, баби, *каквото можееш!*

Бисера Вѐлева, Черната вода 2, 125 x 127 см, смесена техника, 2011 г.

В приказния модел на личностното израстване момичето „минава през художественото, аморфно авторство на чистата реч на детето и/или несъзнаваната представа за света“ (Eugenieva, 1996:27). Възрастните

не притесняват тази несъзнавана представа за света у първото момиче. Тя се случва чрез непосредствената подкрепа на възрастните. Бащата, не можейки да защити дъщеря си от нападките на майката-мащеха, я повежда и превежда през гъстата гора и когато ѝ показва пътя до върха, сякаш на игра ѝ поставя задачата сама да настигне, намери пътя (храната), за да обядват. Старицата заръчва да нахрани животинките и преумножава грижата ѝ, като я потапя в жълтата вода, за да си хване от живота толкова, колкото може. Нито по-малко, нито повече.

Болезненото състезание на майката-мащеха поражда необходимостта от това да изпрати и своята дъщеря по пътя към щастието, но породено от алчността. Това променя цялата стойност на пътя и резултата от неговото изминаване. Така се профанира „художествената интенция за съизмерващо творчество“ (Evgenieva, 1996:20) и пътят, макар и същ, не води до удовлетворение. Щастието преминава мигом и ти имаш възможност само да си потопиш пръста в него. В сюжета на второто момиче липсва мънистото. Липсва стойността на пътя. То се движи водено не от своето усещане за ситуацията и съответното на него преживяване, а се лута в света на възрастните. За втори път мънистото оживява в концепцията на изложбата „Златната вода“ с новообразувана стойност на „бутафорно мънисто“, проективно към днешната ситуация на „бутафорна социална изолация“ при предхождащата доброволна социална алиенация на човека от реалния живот във виртуалната социална мрежа. Достигната стойност на „виртуално-цивилизационно ниво на авторство, съдържащо метаезика на словесно-визуалното притворяване на света чрез продуктивно въображение с инструментите на метаезика“ (Evgenieva, 1996:21).

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЗА ЦЕННОСТТА НА ПРИКАЗНОТО

„Ценностите се раждат обикновено в климата на свободата и изискват като условие за своето функциониране такъв именно климат“, пише Л. Андреев (1993:124) по отношение на скептицизма. Докато „доминантните характеристики на българина – склонност към индивидуална изява, сдържаност, интровертност, ценностна ориентация към семейството и семейно щастие, са в духа на протестантската етика, лежаща в основата на модерния Западен свят. От друга страна, българинът е освободен от ред социално-психологически ограничения от религиозно, националистическо, етнокултурно и т.н. естество, предполагащо принципа на несъвместимост с други общества. [...] С други думи, привилегированата посока на развитие на планетарната общност към хуманизация е

еднопосочна с психосоциалността на българина. [...] Затова „духът“ на българина, бидейки неразгърнат, исторически неизконсумиран и непресичен, се вписва в общите тенденции на космополитизъм и универсализация“ (Hristov, 1993:200).

ЛИТЕРАТУРА

- Andreev 1993: Andreev, Lachezar. Аксиологични аспекти на скептицизма. С., 1993 [Aksiologichni aspekti na skepticizma. Sofia, 1993]
- Campbell 2001: Campbell, Joseph. Камбъл. Силата на мита. С., 2001 [Silata na mita. Sofia, 2001]
- Chesterton 1994: Chesterton, Gilbert. Ортодоксия. С., 1994 [Ortodoksia. Sofia, 1994]
- Evgenieva 1996: Evgenieva, Emilia. Аксиологични проекции на обучението. Върху примера на литературно-художествения анализ., Автореферат. С., 1996, [Aksiologichni projekcii na obuchenieto. Vyrhu primer ana literaturno-hudojstvenia analiz. Sofia: Avtoreferat, 1996]
- Evgenieva 2002: Evgenieva, Emilia. Езиковото обучение на ученици със специални образователни потребности. С., 2002 [Ezikovoto obuchenie na uchenici sys specialni obrazovatelni potrebnosti. Sofia, 2002]
- Fromm 1992: Fromm, Erich. Бягство от свободата. С., 1992 [Biagstvo ot svobodata. Sofia, 1993]
- Hollis 2015: Hollis, James. Рајският проект. В търсене на Магическия Друг. С., 2015 [Raiskiat projekt. V tursene na magicheskia drug. Sofia, 2015]
- Hristov 1993: Hristov, Hristo. Някои аспекти на хуманизацията като глобална ценност. В: Николов, Н., Марков. Философия и аксиология. Велико Търново, 1993. [Niakoi aspekti na humanizaci[ta като globalna cennost. V: Nikolov, N., Markov. Filosofia I aksiologia. Veliko Tarnovo, 1993]
- Jung 2015: Jung, Karl. Човекът и неговите символи. С., 2015 [Chovekut I negovite simvoli. Sofia, 2015]
- Knyazeva 2006: Knyazeva, Helena. Синергетиката на 30 години. Педагогика, 5, 2006, 3-12 [Knyazeva, E. (2006). Sinergetikata na 30 godini. Pedagogika, 5: 3-12]
- Krastev, Ivan. (2007, January, 25). Кръстев, И. (2007, Януари, 25). Средновековие плюс интернет. Култура, бр. 3. [Krastev, I. (2007, January, 25). Srednevekovie plus internet. Kultura, br.3] <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/12544>
- Kurpatov 2016: Kurpatov, Andrej. Складка времени. Сущност и критерии. Издателство „Трактат“, Санкт Петербург, 2016 [Kurpatov, A. Skladka vremeni. Syshtnost i kriterii. Publishing House “Traktat”, Sankt Petersburg, 2016]
- Nikolova 2010: Nikolova, Antoaneta. Синергетика и толерантност.- NotaBene, 17 -bg.org 2020. [Nikolova, A. (2010,17). Sinergetika I tolerantnost. - NotaBene, 17 -bg.org 2020] <http://notabene-bg.org/read.php?id=185>

- Pestalozzi 2007: Pestalozzi, Johann. Моите възпитателни опити. С., 2007.
[Pestalozzi, J. (2007). Moite vuzpitateľni opiti. Sofia: Universitetsko izdatelstvo
"St. Kliment Ohridski", Sofia, 2007]
- Potapenko 2020. Potapenko, Dmitrij. Клиент естъ всегда. Как зарабатывать в
стране, которую „прясем“. Кризис# Грета# covid19. Издателство АСТ,
Москва, 2020 [Klient est vseгда. Kak zarabotvatı v strane kotoruiu "triaset".
Krizis #Greta#covid19. Izdatelstvo AST, Moskva, 2020]
- Sapundjieva 2005: Sapundjieva, Klavdia. Педагогическият дискурс. С., 2005
[Pedagogicheskiat diskurs. Sofia, 2005]
- Trashliev 2001: Trashliev, Ralcho. Отвъд калейдоскопичното. С., 2001 [Otvud
kaleidoskopichното. Sofia, 2001]
- Valeva 2007: Valeva, Biserica. Текстът като стимул за развитие на образно-
пластичното мислене на студентите. - Год. СУ. ФНПП, 97, 136, С., 2007
[Tekstat kato stimula za razvitie na obrazno-plastichното mislene na studentite.
- God. SU. FNPP, 97, 136, Sofia, 2007]

Данни за авторите:

Данни за авторите: Доц. г-р Емилия Евгениева е преподавател в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра по „Специална педагогика и логопедия“, ФНОИ. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на езиковото обучение и възможностите то да стане своеобразно ядро на личностно развитие. Брой на публикациите: повече от петдесет; E-mail: e.evgenieva@fppse.uni-sofia.bg

Д-р Десислава Пенчева е завършила магистърска и докторска програма в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра по „Специална педагогика и логопедия“, ФНОИ. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на мениджмънта на процеса на приобщаване и разработване на диагностични инструменти за оценка на способностите на децата в предучилищна възраст. Брой на публикациите: шест; E-mail: pencheva_desi@abv.bg

Ивелина Евгениева е редовен докторант в програма в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра по „Предучилищна педагогика“, ФНОИ. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на емоционалната интелигентност и възможностите за формирането ѝ в предучилищна възраст. Брой на публикациите шест; електронен адрес: E-mail: ivelina@evgenieva.com

Йорданка Евгениева е завършила магистърски програми в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, към катедра по „Предучилищна педагогика“, ФНОИ, и към катедрата по „Арабска филология“, ФКНФ. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на мултикултурните проблеми в обучението и неформалното учене. Брой на публикациите: три; E-mail: evgenieva@gmail.com